LAUSUNTO

6.11.2025

Vastaanottaja: Sosiaali- ja terveysministeriö
Asia: VN/25888/2024
Ajankohta: 6.11.2025

Vammaisfoorumin lausunto sosiaalihuoltolain, ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetun lain ja sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamisesta

Kiitämme lausuntopyynnöstä ja mahdollisuudesta asiantuntijakuulemiseen.

Koonti Vammaisfoorumin kommenteista

- Vammaisfoorumi tunnistaa sääntelytarpeen teknologian käytön yleistyessä ja ollessa jo nyt osa arkea myös sosiaali- ja vammaispalveluissa.
- Teknologisilla ratkaisuilla voidaan lisätä asiakkaan osallisuutta ja itsenäisyyttä. Teknologisten ratkaisujen käyttö tulee aina perustua asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin ja suostumukseen. Suostumus tulee säätää teknologisen ratkaisun käyttöönoton edellytykseksi.
- Asiakassuunnitelmasta erilliseksi kirjattu velvoite arvioida teknologisen ratkaisun käyttö tulee sisällyttää asiakassuunnitelman sisältöön SHL 39 §:n 2 momenttiin. Silloin myös selkiytyy velvoite kuulla asiakkaan arvio asiasta.
- Teknisen valvonnan (SHL 47 § 2 mom.) ja teknologisen ratkaisun (SHL 3 § 1 mom. 8) -kohta ja 48) §) käsitteet ovat osin päällekkäiset, eivätkä siten tarpeeksi selkeät ja tarkkarajaiset. Niitä tulee täydentää.
- Teknologian tai teknisen valvonnan käyttö asiakkaan kodissa tai henkilökohtaisessa asuinhuoneistossa ei ole hyväksyttävää ilman asiakkaan suostumusta, eikä perustuslain mukaista.
- Teknologian käyttöönottoa koskevan päätöksenteon tulee olla läpinäkyvää, suhteellisuusperiaatetta noudattavaa ja tietosuojan huomioivaa.
- Teknologia ei saa korvata henkilöstön läsnäoloa eikä johtaa palvelujen heikentymiseen tai maksullisuuden lisääntymiseen.
- Vaikutusarviointi vammaisten asiakkaiden näkökulmasta on riittämätön. Sääntely tulee valmistella osana itsemääräämisoikeuden ja rajoitustoimenpiteiden kokonaisuutta.

Teknologisen ratkaisun ja teknisen valvonnan määritelmät (SHL 3 §)

Lakiesityksessä esitetyt määritelmät teknologisesta ratkaisusta ja teknisestä valvonnasta ovat osin päällekkäiset. Teknologisen ratkaisun määritelmä on erittäin laaja, eikä se ota kantaa käyttötarkoitukseen. Teknisen valvonnan määritelmä on täsmällisempi sisältäen asiakkaan kuvan, äänen ja liikkeen havainnoimisen. Myös paikka, jossa teknistä valvontaa tapahtuu, on määritelty sosiaalihuollon toimintayksikön yhteisiksi tiloiksi.

Määritelmien ero on ongelmallinen, kun tarkastelee lakiesityksen SHL 47 § 2 momenttia. Siinä todetaan, että teknologisia ratkaisuja, jotka havainnoivat asiakkaan kuvaa, ääntä, liikettä tai elintoimintoja saa käyttää hänen kodissaan ja henkilökohtaisessa asuinhuoneistossa muualla kuin saniteettitiloissa, jos se on välttämätöntä hänen hoitonsa ja huolenpitonsa turvaamiseksi. Teknologisen ratkaisun kuvaus tässä yhteydessä näyttää vastaavan teknisen valvonnan määritelmää, pois lukien eri toteuttamispaikka.

Epäselväksi jää, miten teknologiset ratkaisut eroavat teknisestä valvonnasta silloin, kun ne tapahtuvat asukkaan kodissa tai henkilökohtaisessa asuinhuoneistossa. Teknologisen ratkaisun ja teknisen valvonnan määritelmät edellyttävät tarkentamista.

Teknologiset ratkaisut sosiaalihuollon palveluissa (SHL 47 §)

Lakiesityksen SHL 47 §:ään ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 momentti teknologisten ratkaisujen käyttämisestä, jotka havainnoivat asiakkaan kuvaa, ääntä, liikettä tai elintoimintoja, asukkaan kotona tai henkilökohtaisessa asuinhuoneistossa, silloin kun se on välttämätöntä asiakkaan hoidon ja huolenpidon turvaamiseksi.

Säännös ehdotetaan lisättäväksi sosiaalihuoltolakiin, jolloin se tulee sovellettavaksi kaikkien asiakasryhmien palveluissa sen sijaan, että se ehdotettaisiin lisättäväksi vanhuspalvelulakiin tai kohdennettaisiin SHL 21 c §:n ympärivuorokautiseen palveluasumiseen.

Säännös aiheuttaa paljon kysymyksiä. Se mahdollistaa teknisen valvonnan kaltaisen havainnoimisen asukkaan elämästä hänen kotonaan, jos se on katsottu ”välttämättömäksi”. Avoimeksi jää miten ja kuka määrittelee havainnoimisen välttämättömyyden? Miten määritetään havainnointi oikeasuhtaisesti esimerkiksi ajallisesti tai paikallisesti (kameran sijainti). Miten turvataan henkilön kanssa samassa kodissa asuvien muiden perheenjäsenten tai vieraiden yksityisyys, miten intiimit hetket kumppanin kanssa? Miten asiasta informoidaan henkilön kotiin tulevia muita henkilöitä?

Perustuslain 10 § suojaa henkilön yksityiselämää, kotirauhaa ja henkilötietoja. Jotta teknologisia ratkaisuja voitaisiin käyttää henkilön asunnossa, tulee siihen olla henkilön antama suostumus. Muussa tapauksessa kyseessä olisi puuttuminen henkilön perusoikeuksiin ja niiden rajoittaminen lainvastaisesti.

SHL 47 § 3 momentissa mainitaan edellytykset teknologisen ratkaisun käyttöönottoon. Hallituksen esityksessä s. 87 todetaan, että ”ammattilainen voi kuitenkin katsoa, että teknologinen ratkaisu soveltuisi osaksi asiakkaan palvelun toteuttamista eikä teknologisen ratkaisun käyttöönotto vaadi asiakkaan suostumusta”. Lakiesityksen SHL 47 § 3 momentin kohdassa 1) kuitenkin edellytetään, että asiakas on tietoinen teknologisen ratkaisun

käyttöönotosta. On mahdollista, että asiakkaan arvio tarvittavasta palvelusta on erilainen kuin työntekijän. Teknologian käyttöönoton tulee kuitenkin perustua asiakkaan suostumukseen, sillä sosiaalipalvelut perustuvat vapaaehtoisuuteen (HE s. 101). Teknologiaa ei voida ottaa käyttöön ilman, että asiakas on antanut siihen suostumuksensa. Teknologian käyttöönotto vastoin asiakkaan tahtoa loukkaisi hänen itsemääräämisoikeuttaan. Asiakkaan kieltäytyessä teknologisen ratkaisun käyttöönotosta hänen tarvitsemansa palvelu tulee järjestää muulla tavoin yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

Kohdan 2) maininta suhteellisuusperiaatteesta on tarpeen.

Kohdassa 3) oleva maininta asiakkaan oikeudesta inhimilliseen kohtaamiseen ja henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen jää sen sijaan liian avoimeksi. Sitä tulisi täsmentää esimerkiksi maininnalla, että asiakkaan palveluiden tulee muodostaa kokonaisuus, jossa tulee toteutua myös inhimillinen kohtaaminen ja henkilökohtainen vuorovaikutus.

Kohdassa 4) tulisi täsmentää, että teknologista ratkaisua saa käyttää ”vain asiakassuunnitelman mukaisesta alkuperäistä käyttötarkoitusta vastaavalla tavalla, eikä se saa vaarantaa asiakasturvallisuutta”. Käyttötarkoituksen muuttamisen tulisi edellyttää uuden palvelutarpeen arvioinnin tekemistä.

Tekninen valvonta sosiaalihuollon toimintayksikön yhteisissä tiloissa (SHL 48 §)

Sosiaalihuollon toimintayksikössä asuminen perustuu huoneenvuokralain mukaisiin vuokrasopimuksiin, joissa kohteena on omassa käytössä olevan huoneen lisäksi sopimuksessa määritelty osuus yhteisistä tiloista. Niitä voi olla esimerkiksi keittiö, ruokailutila ja olohuone. Yhdessä nämä tilat muodosta asiakkaan asunnon, josta hän maksaa vuokraa.

Asiakkailla tulee olla oikeus yksityisyyteen myös näissä tiloissa. Vammaisfoorumi pitää ehdotusta ongelmallisena erityisesti kotirauhan ja yksityisyyden suojan näkökulmasta.

Esitetty SHL 48 § 1 momentti mahdollistaisi teknisen valvonnan sosiaalihuollon toimintayksikön asukkaiden yhteisessä käytössä olevissa tiloissa silloin, kun se on tarpeen asiakkaiden terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Vaikka säännöksessä todetaan, että valvonta tulee rajoittaa ajallisesti ja alueellisesti välttämättömään ja olla oikeasuhtaista tarkoitukseensa nähden, jää avoimeksi kenen asiakkaan tai miten ison asiakasjoukon tarpeisiin suhteellisuusperiaatetta tulee peilata. Kuka päättää, miten ajallinen ja alueellinen rajoittaminen tehdään? Entä jos asiakkaat liikkuvat itsenäisesti yhteisissä tiloissa, valvontaanko silti tiloja kokonaisuudessaan? Entä jos vain yhdellä asukkaalla olisi tarve valvontaan, valvotaanko silti yhteisiä tiloja, jotka ovat kaikkien käytössä?

Teknisen valvonnan määrittäminen tiloissa käyvien henkilöiden perusteella ei vaikuta kestävältä perustelulta, sillä muussakin käytössä olevissa tiloissa tarvittaessa hoidetaan mm. kiinteistönhuoltoon liittyviä asioita.

Asiakastietojen käsittelyssä tulee noudattaa niitä koskevan sääntelyn lisäksi myös EU:n tietosuoja-asetusta ja mm. uutta teknologiaa käyttöönotettaessa toteuttaa esim. 35 artiklan

mukainen vaikutusten arviointi. Epäselväksi jää silti, kenen sote-asiakastiedosta on kyse, kun tekninen valvonta kerää tietoa mahdollisesti kaikista tiloissa liikkuvista.

Vammaisfoorumi toistaa jo sen aiemman esittämänsä toteamuksen, että mikäli yhteisissä tiloissa päiväsaikaan esiintyy vaaratilanteita, jotka edellyttävät valvontaa, voi se viitata puutteisiin henkilöstöresursseissa, työntekijöiden osaamisessa tai yksikön toimintakulttuurissa. Teknistä valvontaa ei tule käyttää korvaamaan riittämättömiä henkilöresursseja tai puutteita asiakaslähtöisessä toiminnassa.

Asiakasmaksulain muutos

Lakiesityksessä korostuu pyrkimys tehostaa sosiaalipalvelujen järjestämistä teknologian avulla ja vähentää siten valtion ja hyvinvointialueiden kustannuksia.

Teknologian käyttöönotto ei saa perustua ensisijaisesti säästösyihin, vaan asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin ja palvelun tarkoituksenmukaisuuteen. Vammaispalveluiden tarkoitus on: 1) toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa niiden toteutumisen esteitä, 2) tukea vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja itsemääräämisoikeuden toteutumista, 3) turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut. Säästötoimet eivät saa johtaa siihen, että asiakkaat jäävät ilman riittävää tukea.

Esityksessä ehdotettu mahdollisuus periä maksuja teknologisten ratkaisujen, kuten turva- ja auttamispalvelujen, käytöstä voi heikentää palvelujen saavutettavuutta ja yhdenvertaisuutta. Teknologian kustannukset – laitteiden hankinta, ylläpito, verkkoyhteydet ja tekninen tuki – eivät saa siirtyä asiakkaan maksettavaksi käyntimaksun kautta. Vammaispalvelulain mukaiset palvelut ovat maksuttomia, ja tämä periaate on turvattava myös teknologian osalta.

Vaikutustenarviointi vammaisten asiakkaiden kannalta

Lakiesityksessä vaikutusten arviointi asiakkaiden kannalta keskittyy etupäässä iäkkäisiin asiakkaisiin.

YK:n vammaissopimuksen 4 artiklassa edellytetään jäsenvaltioita toteuttamaan tai edistämään vammaisille henkilöille soveltuvan uuden teknologian, mukaan lukien tieto- ja viestintäteknologia, liikkumisen apuvälineet, laitteet ja apuvälineteknologia, tutkimusta ja kehittämistä sekä edistämään niiden saatavuutta ja käyttöä asettaen etusijalle kohtuuhintaisen teknologian.

Eri tavoin vammaisilla henkilöillä on jo nykyisin käytössään paljon teknologisia ratkaisuja mm. apuvälineinä toteuttamassa heidän osallisuuttaan ja itsenäistä elämää.

Asetuksessa esitetty tekninen valvonta herättää kysymyksiä vammaisten henkilöiden perusoikeuksien kannalta. Vaikutusten arviointi yksityisyyden ja perhe-elämän suojaan jää puutteelliseksi silloin, kun käytetään teknistä valvontaa toimintayksikön yhteisissä tiloissa tai sellaista teknistä ratkaisua, joka havainnoi asiakkaan kuvaa, ääntä, liikettä tai elintoimintoja. Valvonnan tai teknisen ratkaisun piiriin saattavat myös joutua asiakkaan

muut perheenjäsenet tai muut sivulliset henkilöt. Vammaisfoorumi korostaa vammaisen henkilön oikeutta yksityisyyden suojaan myös hänen sosiaalisessa elämässään. Arviointi on suppeaa myös itsemääräämisoikeuden osalta, kun asiakkaan suostumusta ei edellytettäisi. Esimerkiksi YK:n vammaissopimuksen 3 artiklan a) kohdassa mainitaan yleisperiaatteena vammaisen henkilön itsemääräämisoikeus.

Sosiaalihuollon toimintaympäristöjen erityispiirteiden vuoksi teknisen valvonnan sääntely tulisi valmistella osana itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä. Tekninen valvonta eroaa asiakaskohtaisten teknologisten ratkaisujen käytöstä osin käyttötarkoitukseltaankin (turvallisuus) ja sillä puututaan vammaisten henkilöiden perusoikeuksiin.

Lopuksi

Lain tarkoitus on sinänsä perusteltu ja ajankohtainen, mutta vammaisten henkilöiden kannalta sen tavoitteet eivät toteudu riittävästi ilman tarkennuksia ja vahvempaa oikeuksien turvaa. Teknologian käyttö ei saa heikentää vammaispalvelulain tavoitteita: yhdenvertaisuutta, osallisuutta, itsemääräämisoikeutta ja yksilöllisten tarpeiden huomioimista.

Vammaisfoorumi on 29 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen mukaisesti edistää vammaisten ihmisten yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 223 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Vammaisfoorumi ry

Maija Aatelo
varapuheenjohtaja

Anni Kyröläinen
pääsihteeri
p. 045 217 4936
anni.kyrolainen@vammaisfoorumi.fi